

T.A.B.B.Y., AVAGY ISKOLAI BÁNTALMAZÁS AZ INTERNETEN – A MAGYARORSZÁGI KUTATÁS EREDMÉNYEI

1. A kutatás bemutatása

A TABBY (Threat Assessment of Bullying Behavior among Youth) in Internet kutatás panelfelmérés volt, amely kísérleti- és kontrollcsoporton vizsgálta az iskolai és főként az online bántalmazási típusok előfordulási gyakoriságát, valamint a hozzájuk fűződő attitűdöt, a tinédzserek között. A kutatás ugyanakkor próba (pilot) kutatásnak tekinthető egy olyan, nagyobb mintás reprezentatív felmérés elvégzéséhez, amelyben hasonló kérdések megítélésére vagyunk kíváncsiak a tizenévesek körében. A kutatás öt ország (Olaszország, Bulgária, Görögország, Ciprus és Magyarország) részvételével zajlott, Magyarország részéről az ESZTER Alapítvány, az Országos Kriminológiai Intézet és az MTA Szociológiai Intézet közreműködésével, a Daphne JLS/2009-2010/DAP/AG nemzetközi projekt keretében, 2011-2012-ben. A részt vevő országok adatainak összehasonlítása lehetővé teszi egyfajta Közép-Kelet, illetve Dél-európai „profil” megrajzolását, az egyes sajátosságok feltérképezését. Célunk a biztonságos internet-használati légkör kialakítása. Jó gyakorlatokat osztunk meg és terjesztünk a gyerekek általános jólétének előmozdítása érdekében, az antiszociális viselkedés kezelésére és megelőzésére, és általánosságban a bűnözés visszaszorítására.

Felismerve, hogy a jelenség csak komplex program keretében kezelhető, alapvetően négy, egymásra épülő modulból álló programot dolgoztunk ki. Az első modulban felkészítettük a pedagógusokat és a diákokat (kortárs mentorok) az online bántalmazási esetek felismerésére, kezelésére és megelőzésére. Ezután következett az első panelfelvétel (második modul) 2012 májusában, amelyben kísérleti és kontrollcsoport is részt vett. A kísérleti csoportnak szánt inger adagolása a két lekérdezés közötti időben történt; ebben a pár hónapos időszakban a felkészítő tréningeken résztvevő pedagógusok felügyeletével a kortárs-mentorok érzékenyítő foglalkozásokat tartottak a kísérleti iskolákban (harmadik modul). Az ingeradást havi rendszerességű monitorozó kérdőívvel, valamint „kötelező” és ajánlott programok megszervezésével standardizáltuk. A második panelfelvételre mint a kutatás negyedik moduljára 2012 októberében került sor. A panelfelvétel adatainak feldolgozása a modulok megvalósítása után következett.

1.1. Első modul: Tréning pedagógusok számára és kortárs mentorok felkészítése

A programra hat budapesti iskola összesen 10 pedagógussal, és négy nyíregyházi iskola összesen 11 pedagógussal jelentkezett. A programban tehát a fővárosi mellett egy vidéki iskolacsoport is részt vett. Ez ugyan nem jelent reprezentatív mintavételt, ám a program komplexitása miatt ezt nem is lehetett volna biztosítani, így viszont lehetőségünk adódott a fővárosi és a vidéki csoportjellemezők összevetésére, a különbségek kiemelésére.

A felhívást a Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet és az ESZTER Alapítvány honlapján tettük közzé, valamint konferenciákon hívtuk fel a közönség figyelmét a részvételi

lehetőségre. Az iskolák elérésében nagy segítségünkre volt a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat, amely számos iskolában meghirdette a programot. A pedagógusok egy írásbeli együttműködési nyilatkozat kitöltésével jelentkezhettek a programra, amely megismertette a résztvevőkkel a tárgyi követelményeket (az online kérdőív kitöltéshez megfelelő számú, internetkapcsolattal ellátott számítógépre volt szükség), valamint a pedagógusok részvétellel vállalt feladatait. Az együttműködési nyilatkozatot az iskola igazgatója is aláírta, ezzel biztosítva az intézmény elkötelezettségét – a trénerek belépésének engedélyezését, a pedagógusok és a kortárs-mentorok részvételének biztosítását, valamint a helyszín (terem és számítástechnikai eszközök) rendelkezésre bocsátását. A pedagógusok képzésére azért volt szükség, mert tisztázni kellett:

- a probléma lényegét, az egyes online bántalmazási (cyberbullying) magatartások előfordulási gyakoriságát, jellemzőit, valamint a korai felismerés, a kezelés és a megelőzés módszereit;
- az online kérdőív kitöltésének mikéntjét;
- a pedagógusok és a kortárs-mentorok által közösen megvalósítandó feladatokat.

A pedagógusok tréningjére két egymást követő napon, 2x6 órában került sor, külön a fővárosi, és külön a vidéki pedagógusok számára, akkreditált képzés keretében. A diák-mentorok felkészítése közvetlenül a pedagógusok tréningje után következett. A diákokat a 13-14 évesek közül a pedagógusok választották ki, lehetőleg úgy, hogy a résztvevő diák még legalább egy tanévet az adott iskolában töltsön el, ezzel lehetővé téve, hogy mentoráló tevékenységét az adott környezetben kifejthesse. A budapesti csoportokban 17, illetve 18, a nyíregyházi csoportban 17 gyerek vett részt. A gyerekcsoportok életkora kissé eltérő volt: míg a fővárosiak a 14-17 éves korosztályba, a vidéki csoport a 13-14 éves korosztályba tartozott. A pedagógusok által kiválasztott diákok a képzésen önkéntesen, valamint csak szülői engedéllyel – előzetes beleegyező nyilatkozat ellenében – vehettek részt. A diákok felkészítésére azért volt szükség, mert meg kellett ismertetni:

- a jelenséget, az online bántalmazás előfordulási típusait, a megfelelő reagálást és a megelőzés eszközeit;
- az internetes közösségi tevékenység alapvető etikai szabályait;
- a kortárs-mentorok szerepét, a segítségnyújtás, a korai reakció lehetőségét;
- a beavatkozási „csapdahelyzeteket”, az egyéni biztonság elsődlegességének követelményét;
- valamint a pedagógusok és a kortárs-mentorok által közösen megvalósítandó feladatokat.

Az online kérdőív kitöltésére a pedagógusok segítségével, a pedagógusok és a diákok felkészítését követően került sor.

1.2. Második modul: A kockázatfelmérő kérdőív kitöltése (első panelfelvétel)

A kockázatfelmérő kérdőív olyan eszköz, amelyet a fiatalok az online kommunikáció különböző megnyilvánulási formáinak kockázatbecslésére, a veszélyes szituációk korai felismerésére használhatnak fel. Ilyen módon képessé válnak az első lépések megtételére, valamint segítség kérésére a saját védelmük, a kockázatok kezelése érdekében. A kérdőív kitöltésével a fiatalok képet kaphatnak arról is, hogy az őket ért fenyegetés alapos és súlyos-e, például mennyire valószínű, hogy a diák, aki azzal fenyegetőzött, hogy erőszakos cselekményt követ el (valakit bánt, sexting tartalmat közöl, vagy egyszerűen csak azt teszi az

érintett személyes adataival, amihez kedve van) tényleg beváltja-e ígéretét. A fenyegetés felmérésének módszerét az iskolai és a munkahelyi célzott erőszak (pl. iskolai lövöldözés, bombarobbantás) felmérésére fejlesztették ki és erre használják legtöbbször, de a jelen projektben az online bántalmazás (bullying) különböző formáinak a felmérését szolgálja.

A kérdőív négy részből áll (elérhető a www.tabby.eu weboldalon):

1. Alapadatok
2. Kockázatfelmérés: szubjektív kockázatértékelő rész 1
3. Kockázatfelmérés: objektív kockázatfelmérés
4. Kockázatfelmérés: szubjektív kockázatértékelő rész 2

Az alapadatok között szerepel az életkor, a nem, az ország (a kérdőívet a kutatásban résztvevő öt különböző ország vette fel), az iskolatípus, az évfolyam, valamint a kitöltő utólagos azonosítására szolgáló személyes kód, amelynek segítségével a két lekérdezés adatai utólag, személyenként összepárosíthatók. A projekt kód segítségével pedig egyfelől a kísérleti és a kontrollcsoport kitöltőit, másfelől a független – sem a kísérleti, sem a kontrollcsoportba nem tartozó – kitöltőket különítjük el. A szubjektív kockázatértékelő részből megtudhatjuk, hogy a tanulók hogyan vélekednek saját magatartásuk veszélyességéről. Ezt a részt a kérdőív végén még egyszer ki kell tölteni. A válaszoló ilyen módon felülvizsgálhatja saját korábbi álláspontját az általa üzött kockázatos magatartásokról, az objektív kockázatelemző rész kitöltését követően. A szubjektív kockázatértékelés során olyan kérdésekre kell – skálaszerű – választ adni amelyek arra vonatkoznak, hogy mekkora annak a valószínűsége, hogy a megkérdezett elkövetői vagy elszennvedői oldalon részesévé válik különféle bántalmazási típusoknak. Az objektív kockázatelemző rész kakukktójas, hiszen ez a két szubjektív kockázatelemző rész közé ékelődve a valódi veszélyeket értékeli.

1. táblázat

Kérdések tartalma	Minek a mérésére irányul a kérdéscsoport?
<ul style="list-style-type: none"> hány órát tölt internetezéssel a válaszoló, hány online ismerőse van, hányat ismer közülük személyesen 	a válaszoló online tevékenységében rejlő objektív kockázati elemek
<ul style="list-style-type: none"> tapasztalta-e az online közösségben a kérdésekben részletezett bántalmazásokat; ha igen, milyen gyakorisággal, részt vett-e a válaszoló a bántalmazásokban egyik vagy másik (vagy mindkét) oldalon, 	bántalmazással összefüggő konkrét kockázat
<ul style="list-style-type: none"> kommunikációs eszközök túlzott használatához fűződő függőség nyomai a válaszolón, milyen a válaszoló önértékelése mennyi támogatást kap a válaszoló az online közösségben társaitól, otthon és az iskolában 	a válaszoló online tevékenységében rejlő szubjektív kockázati elemek

A kérdőívet azok az osztályok töltötték ki, amelyeket a résztvevő pedagógusok „beszerveztek”, illetve akiknek a kitöltést a pedagógusok megszervezték vagy lehetővé tették. A gyerekek szüleivel minden

esetben szülői tájékoztató és beleegyező nyilatkozatot töltettek ki, ezen túl a kitöltés önálló – tanári és kortárs segítség nélküli – és önkéntes volt. A kérdőíveket azonosító kóddal láttuk el, ám ez nem teszi lehetővé a kitöltők személy szerinti azonosítását, csupán a párosítás célját szolgálja a második lekérdezéskor. A megbízhatóságot szolgálja, hogy a felügyelőtanár nem nézhetett bele a diák által adott (és még el nem küldött) kérdőívbe, nem láthatta tehát a bejelölt válaszokat.

1.3. Harmadik modul: A pedagógus- és kortárs-mentorok tevékenysége, azaz az „inger”

A kísérleti csoportba azok az iskolák kerültek, amelyek pedagógusai és diákjai részt vettek a felkészítésben. Ezen kívül olyan iskolák diákjaival is kitöltöttük a kérdőívet, amelyek nem kaptak speciális képzést, és felkészített pedagógusok és diákok sem fejtették ki felvilágosító-érzékenyítő tevékenységüket a két lekérdezés között. A lekérdezések közötti időben – összesen öt hónap alatt – a kísérleti csoportban az alábbi programokat valósították meg. A legtöbb résztvevő iskola interaktív órákat tartott, és a kortárs mentorok bevonásával iskolai rendezvényeken végzett tudatosító-figyelemfelhívó tevékenységet.

1.4. Negyedik modul: A kockázatfelmérő kérdőív ismételt kitöltése (második panelfelvétel)

A kockázatfelmérő kérdőív második kitöltésére 2012 októberében került sor. A kérdőívet ugyanazok töltötték ki – mind a kísérleti, mind pedig a kontrollcsoportból –, akik az első fordulóban is. A vizsgálat tehát megmutatja, hogy:

1. milyen mértékben voltak veszélyeztetettek a tanulók az első lekérdezés pillanatában;
2. milyen irányban és mennyit változott a második lekérdezés idejére a kísérleti csoport kockázati értéke és értékelése;
3. van-e különbség a diákok attitűdjének, illetve kockázati szintjének változásában aszerint, hogy iskolájukban milyen és mennyi programot valósítottak meg a kortárs mentorok és a pedagógusok.

2. Kutatási eredmények

2.1. Az alapminta megoszlása

A vizsgált alapminta mintegy 600 fős, 59%-a lány, és 62%-a a 15-18 éves korosztályba tartozik. A legtöbb válaszoló vagy szakközépiskolás (43%), vagy általános iskolába jár (35%). A válaszolók többsége (93%) rendelkezik profillal valamely online közösségben, ahol a rendszeresen internetezők egyötödének 500-nál is több ismerőse van, éppen ezért nem meglepő, hogy nem ismerhetik mindegyiküket személyesen. A válaszolók átlagosan 2-4 órát töltenek az interneten naponta, ami a korábbi kutatási eredményekhez képest növekedést jelent. A minta az internethasználatnak az online eléréssel rendelkező mobilkommunikációs eszközök elterjedésével való exponenciális növekedésére utal.

2.2. Az online bántalmazásba bevonódás közvetett vagy távoli kockázata

Az online bántalmazás különböző formáiba – amilyen például a netes közösségben való kiközösítés („kicikizés”), bántó üzenetek posztolása, küldése, az egyén személyes tartalmainak beleegyezés nélküli közzététele vagy pletyka terjesztése stb. – való bevonódás *közvetett (távoli)* kockázata lehet, ha a válaszoló sok online ismerőssel rendelkezik, sokat internetezik, ha online ismerőseivel nem találkozott (még) személyesen, ha népszerűtlen a társai között, ha iskolai teljesítménye átlag alatti, ha az iskolában a

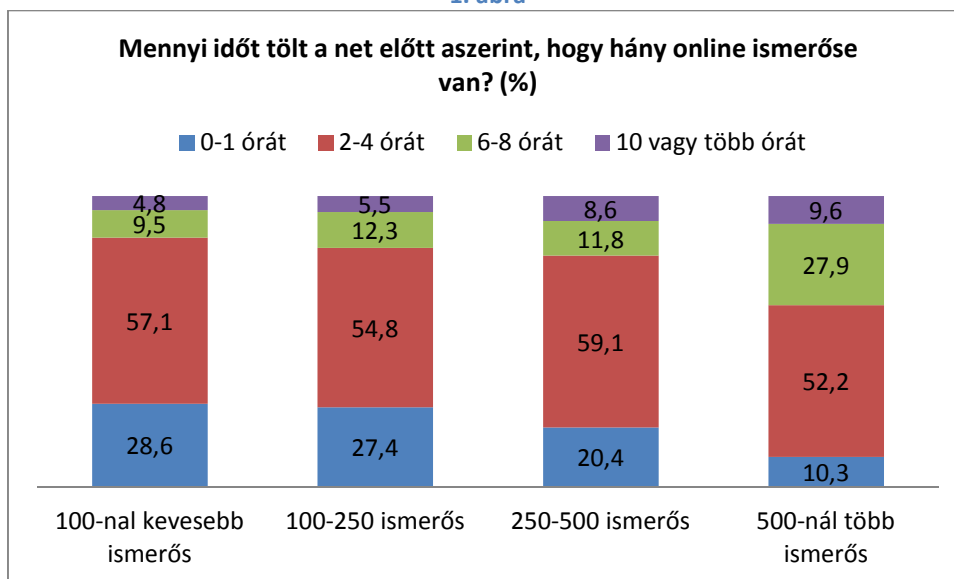
pedagógusokkal vagy otthon a szülőkkel nem szokás megbeszélni a biztonságos internethasználat kérdéseit, illetve ha az iskolában általánosan nem támogató a klíma az olyan szenzitív témák megvitatására, amilyen az online elszenvedett sérelmek. A kérdőív mindezeket a szempontokat vizsgálja, de jelen, elsődleges elemzés csupán az internet-használati aktivitást (az internetezésre fordított idő, a „barátok” száma), valamint az áldozattá és az elkövetővé válás különböző módjait, és az online zaklatási incidensekbe való – áldozati vagy elkövetői – belevonódás mértékét, valamint a válaszoló személyes kockázati megítélését tartalmazza.

Azok közül, akik rendelkeznek egy vagy több online közösségben profillal (ilyen a válaszolók 92,7%-a), általában 500 vagy ennél is több ismerősük van. Éppen ezért nem ismerhetnek mindenkit személyesen: habár a legtöbben úgy nyilatkoztak, hogy nagy részüket vagy „majdnem mindegyiküket” ismerik személyesen, a képet árnyalja, hogy az 500 feletti ismerőssel rendelkezők válaszolták arányában a legkevesebbszer azt, hogy többségüket személyesen is ismerik, összehasonlítva azokkal, akik kevesebb online barátal rendelkeznek. Szoros összefüggést fedeztünk fel az online ismerősök száma és aközött, hogy az online ismerősök közül mennyit ismer személyesen a válaszoló.

A válaszolók általában napi 2-4 órát töltenek a neten (52,7%, 317 fő válaszolt így), de egynegyedük ennél is többet, 6-8 órát (18,9%, 114 fő), illetve 10-nél több órát is internetezik (7,2%, 43 fő). A korábbi kutatási eredményekhez képest itt növekedés figyelhető meg: a 2009-ben a budapesti 15-16 éves budapesti diákok körében végzett vizsgálat szerint például a legtöbben csak fél-egy órát szörföltek naponta az interneten. (Virág & Parti, 2010) Igaz, erre az adatra még rá kell számolni a jelen idejű online kommunikációra fordított időt (chat, Skype, MSN stb.), viszont ennek az aránya is kisebb volt, minthogy a tanulók általában 2-3 órát fordítottak ez utóbbi tevékenységre. Tekintettel az idő múlására, amely hozzájárult az online kommunikációs csatornáknak és magának az internet-használatnak főleg a tizenévesek körében való népszerűsödéséhez, a jelen mintában megállapított, felfelé irányuló eltérés nem meglepő. A szintén 2009-es adatokat tartalmazó, az Európai Unió 25 országáról szóló EU Kids Online Report szerint a 13-14 éves korosztály naponta átlagosan másfél órát internetezik, ez az arány a 15-16 éveseknél majdnem két órára is felmegy, de még így sem közelíti meg a jelenlegi kutatásban tapasztaltakat (amely szerint a gyerekek általában 2-4 órát neteznek egy nap). (Livingstone et al., 2010: 30) Az EU Kids kutatás jelzése szerint a gyerekek körében az internethasználat az elkövetkezendő években az internetkapcsolattal rendelkező mobilkommunikációs eszközök elterjedésével tovább nőhet.

Jelen kutatásunkban szignifikáns kapcsolatot találtunk az online ismerősök száma és az internetezéssel töltött idő nagysága között: minél több online ismerőse van ugyanis, annál több időt tölt az internet előtt a válaszoló (1. ábra).

1. ábra

A népszerűség, az online ismerősök száma és a nethasználat ideje. A netezésre fordított idő szignifikáns kapcsolatban áll az online ismerősök számával, ahogyan az online közösségbeli barátok közti népszerűség foka is. A sokat internetezők az online közösségben is népszerűbbek. Az internetezésre fordított idő és az iskolai népszerűség azonban nincs összefüggésben egymással, éppen ezért nem állíthatjuk, hogy az offline társaság perifériájára szorulók „menekülnek” barátokért – és elismerésért – az online világba. Ezt megerősíti a fent említett, 2009-es kutatásunk is, amely a (fizikai világbeli) jóbarátok száma és az internetes szörfözéssel töltött idő hossza között szignifikáns kapcsolatot talált. Az 1-3 jóbaráttal rendelkezők leginkább fél-egy órát, a négy vagy több jóbaráttal rendelkezők 2-3 órát töltöttek naponta internetezéssel. (Virág & Parti, 2010) A fizikai jóbarátok száma tehát nem hogy csökkenti, hanem egyenesen növeli az online töltött időt.)

Jelen kutatásunk kérdőíve a való életbeli barátok számára ugyan nem kérdez rá, de megvizsgálhatjuk ehelyett azt, hány online ismerősét ismeri személyesen is a válaszoló. Jellemző adat, hogy még a legkevesebbet internetezőknél is 100-250 online ismerősük van. A 10+ órát internetezők között pedig legalább annyi a nagy népszerűségnek örvendő válaszolók aránya, mint a közepesen népszerűké. Az iskolai teljesítmény szintén szoros összefüggést mutat a neten töltött órák számával: az alacsony és a magas internetes aktivitást mutató csoportban is leginkább az átlagos teljesítményűek vannak túlsúlyban, de a tíz vagy annál is több órát naponta internetezők arányában többször értékelték iskolai teljesítményüket átlag alattira, míg a napi egy órát vagy annál is kevesebbet internetezők között arányában a legnagyobb az átlag felett teljesítők száma

„Távoli” vagy közvetett kockázati tényezők. A következőkben kockázati csoportokat képeztünk a válaszolók között az online bántalmazás szempontjából *távoli kockázati tényezők* szerint. A távoli kockázati faktorok közé soroltuk:

- 1) a szülőktől és a pedagógusoktól a biztonságos internetezésről kapott tájékoztatás mértékét, az iskolai teljesítményt, az iskolai „klímát” (ti. hogy meg lehet-e beszélni a problémákat az iskolában a pedagógusokkal) (Q22-25), valamint
- 2) az önértékelési problémákat (Q43-45), és
- 3) az internet-függőségre vonatkozó kérdéseket (Q46-50).

Az így képzett kockázati csoportok közül azonban csak az „átlagos kockázatot” hordozóba került megfelelően nagy elemszám (132 fő). A nagy és az alacsony kockázati csoport nagyon kis elemszáma (5 és 9 fő) azt sugallja, hogy a válaszolók a távoli kockázati faktorok szempontjából nem mutatnak egységes mintázatot. Ezt akár pozitívként is értékelhetnénk, hiszen eszerint nem létezik olyan, „többszörösen terhelt” válaszoló, aki ne számíthatna a körülötte élő felnőttekre az online incidensek esetén, egyben önértékelése is alacsony lenne, valamint a netes függőség nyomai is mutatkoznának nála. Ha azonban a távoli kockázati faktorokhoz hozzávesszük a „közelit”, azaz a konkrét elkövetésre vagy áldozattá válásra vonatkozó kérdéseket, három jól elkülöníthető kockázati csoportot kapunk.

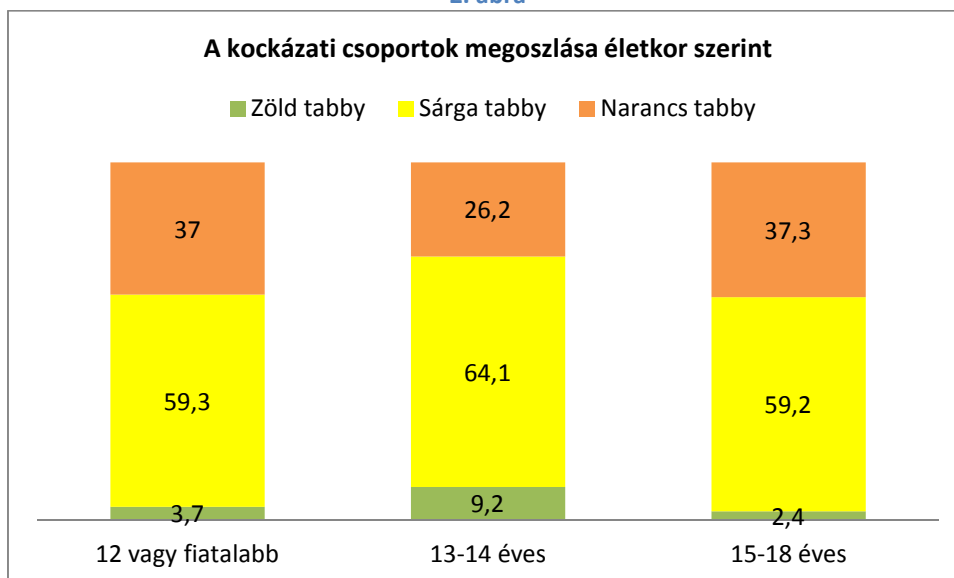
2.3. A Tabby profilok

A kérdőív legvégén a kitöltő egy automatikusan, a válaszok alapján generált pontszámot kap, amelynek alapján besorolódik valamely kockázati csoportba. Ezek az ún. Tabby profilok. Minden kitöltő válasza összesített mutatója alapján a négy kockázati csoport egyikébe került. A kockázati profilokat különböző színnel jelöltük aszerint, milyen mértékű helyet foglal el a válaszoló a kockázati rangsorban. A „zöld tabby” a legenyhébb, a „sárga tabby” a kicsi, a „narancs tabby” a közepes, a „piros tabby” pedig a magas kockázati csoport. Az online felületen megjelenő kérdőív kitöltését követően a Tabby profil megjelenik – tájékoztatva a kitöltőt arról, milyen magas szintű kockázatokat úz, valamint rövid eligazítást ad arról, hogy mit tehet az illető a helyzet javítása, azaz jobb kockázati csoportba kerülése érdekében. A profil-leírás azonban nem tartalmazza a kockázat típusának megnevezését. (Pl. azért sorolta-e a program a kitöltőt a magas kockázati csoportok egyikébe, mert sokszor zaklatják a neten, vagy netalán mert ő is elkövető, esetleg az online zaklatásokban egyik oldalon sem vonódik be, ám netes aktivitása – netezésre fordított idő, ismerősök száma, iskolai teljesítmény stb. – megnöveli az áldozattá vagy elkövetővé válás esélyét.) A programban részt vevő pedagógusok ezért egy-egy tanóra keretében megbeszélték az egyes profilok jelentését a kitöltő tanulókkal.

A válaszolók legtöbbször a kiskockázatú (sárga) csoportba tartozott (61%, 365 fő), de szép számmal képviseltették magukat a magasabb kockázati csoportba (narancs) tartozók is (33%, 202 fő). A legalacsonyabb kockázati szintű csoportba (zöld) kicsit többen kerültek (5%, 28 fő), mint a legmagasabbba (1%, 7 fő).

Az életkor növekedése szignifikánsan befolyásolja a kockázati csoport milyenségét. Minél idősebb volt a válaszadó, annál nagyobb valószínűséggel került a legnagyobb (piros) kockázatú csoportba. A harmadik (narancs) kockázati csoportba tartozók aránya a legfiatalabb és a legidősebb életkori csoportnál megegyezik és a 13-14 évesekénél nagyobb. Figyelemre méltó, hogy a legnagyobb kockázati érték csak a 15-18 éveseknél jelenik meg. (2. ábra. Az ábrából és a további elemzésből kihagytuk a 18 éven felüliek csoportját, amely csak öt válaszolóból állt.) Kérdésként merül fel, hogy milyen változók okozzák a két szélső életkori csoport megoszlási arányainak egyezését. Ehhez további kockázati változók elemzésére van szükség.

2. ábra

Feltételeztük, hogy az internet-használati szokások, mint a napi nethasználat hosszú időtartama, az online ismerősök nagy száma, a netes függőség, az önértékelési zavarok, valamint a szülői és az iskolai segítség hiánya miatt magasabb kockázati csoportba kerülhet a válaszoló. Hogy ezeknek a változóknak a hatását külön-külön is megvizsgáljuk, három kockázati csoportot képeztünk úgy, hogy az eredeti zöld és sárga csoport megmaradt, míg a narancs és a piros csoportot – a kis elemszámok miatt – összevontuk.

A túlzott internet-használattal összefüggő kockázat. A túlzott internet-használat és az online közösségi aktivitás (ismerősök száma), valamint a kockázati csoport szintje között összefüggést találtunk (2. táblázat). A táblázatban azt látjuk, hogy a narancs/piros kockázati csoportban a legtöbb az 500 vagy ezt meghaladó számú ismerőssel rendelkezők, valamint a hat vagy több órát naponta internetező aránya. Hogy nem véletlen egybeesésről van szó, azt a szignifikancia-adatok egyértelműen kimutatták, ám hogy pontosan mely további változók együttállása miatt alakultak így az arányok, ennek megállapításához az adatok további elemzése lesz szükséges.

2. táblázat

Online barátok száma és a kockázati besorolás						
	ZÖLD KOCKÁZATI CSOP.		SÁRGA KOCKÁZATI CSOP.		NARANCS / PIROS KOCKÁZATI CSOP.	
Ismerősök száma	N	%	N	%	N	%
100-nál kevesebb	4	30,8	26	12,3	12	10,1
100-250	4	30,8	50	23,6	19	16,0
250-500	0	0	65	30,7	28	23,5
500-nál több	5	38,5	71	33,5	60	50,4
Totál	28	100,0	365	100,0	90	100,0
Naponta internetezéssel töltött órák és kockázati besorolás						
	ZÖLD KOCKÁZATI CSOP.		SÁRGA KOCKÁZATI CSOP.		NARANCS / PIROS KOCKÁZATI CSOP.	
Órák száma	N	%	N	%	N	%
0-1 h	15	53,6	95	26,0	18	8,6
2-4 h	11	39,3	202	55,3	104	49,8

6-8 h	2	7,1	62	17,0	50	23,9
10 vagy több h	0	0	6	1,6	37	17,7
Totál	28	100,0	365	100,0	90	100,0

Az összefüggés a fentiek mellett a függőséggel is megállapítható: aki az internetfüggőség jeleit¹ mutatta, az nagyobb eséllyel tartozott a magasabb kockázati csoportba. (Igaz, a netfüggőségi jelek összesen csak 34 válaszolónál voltak kimutathatók, közülük 11-en a sárga, 23-an pedig a narancs/piros profilba tartoztak.)

A kockázat válaszoló általi (személyes) megítélése. Aki úgy értékelte, hogy nagy eséllyel válhat bántalmazás áldozatává a valós életben (iskolában) vagy az interneten, annak kockázati csoportja is magasabb volt: a sárga, a narancs vagy a piros csoportba tartozott. Csak nagyon kevés (7 válaszoló) mondta, hogy nagy eséllyel fog zaklatni másokat a következő hat hónapban a való életben vagy online, de mindegyikük a magasabb kockázati csoportokba (sárga, narancs vagy piros) tartozott.

Egyértelmű javulás figyelhető meg mindhárom kockázati csoport esetében a kockázati szint *személyes megítélésében*. A kockázati szint személyes megítélésére a kérdőív elején és végén négy-négy kérdés szolgál. Itt arra kérdezzük rá, hogy a válaszoló személyes megítélése szerint mekkora az esélye annak, hogy az elkövetkező fél évben:

- 1) a valós életben *megismételt*² bántalmazás, zaklatás áldozatává váljon (Q4 és Q51),
- 2) az interneten *megismételt* bántalmazás, zaklatás áldozatává váljon (Q5 és Q52),
- 3) a valós életben a válaszoló maga bántalmaz vagy zaklat másokat, *ismételten* (Q6 és Q53),
- 4) az interneten bántalmaz, zaklat másokat, *ismételten* (Q7 és Q54).

A kérdőív végén újra feltett kérdésekre a válaszolók egyértelműen kisebbnek ítélték ezeknek az eseményeknek, tehát (akár az ismételt) a sértetté és az elkövetővé válásnak az esélyét. A legmarkánsabb javulás a legnagyobb kockázatot hordozó csoportban volt megfigyelhető.

Az áldozattá válásra vonatkozó kérdéseket áttekintve megállapíthatjuk, hogy a magasabb kockázati csoportokban minden, a kérdőívben nevesített online deviancia arányában többször fordult elő. Emellett az iskolai – valós életbeli – bántalmazásnak is áldozatául estek a válaszolók, szintén kockázati csoportjuknak megfelelő arányban.

A sértetti és elkövetői belevonódás típusa és mértéke. A kérdőív vizsgálja a bántalmazási incidensekbe való belevonódást is, mind sértetti, mind elkövetői oldalon. A leggyakrabban a hagyományos, offline iskolai zaklatás, bántalmazás fordult elő, az online devianciák között pedig leginkább az online felületen való kiközösítés, a személyes adatok (beleegyezés nélküli) közzététele volt gyakori. A kockázati csoportok szerint azonban eltérések figyelhetők meg mind a devianciák gyakoriságában, mind pedig azok sorrendjében. A legalacsonyabb kockázati csoport (zöld) a fent említett, leggyakoribb devianciókon túl sorrendben a leggyakrabban durva, trágár, félelemkeltő üzenetet kapott. A közepes kockázati szintű

¹ A „netfüggőség” mérésére egy önálló változót képeztünk úgy, hogy a függőséggel kapcsolatos kérdésekre (Q46-50) legalább egyetértő választ adók kerüljenek ide. (Pl. Q46. Néha tovább maradok online, mint ahogy szeretném: nagyon is egyetértek, egyetértek, nem értek egyet de nem is vagyok ellene, nem értek egyet, határozottan nem értek egyet.)

² Az áldozattá válás, vagy bántalmazás ismételt bekövetkezéséről (elkövetéséről) van szó, ami a kockázatmérő kérdőívekben rendszeresen megjelenő változó. A kérdés így összetettebb, és alkalmasabb az egyéni kockázati szint becslésének a mérésére, hiszen nem egyszerűen egy egyszeri bántalmazás megismétléséről van szó, hanem annak mérését is lehetővé teszi, hogy egy rendszeresen előforduló incidens újra megtörténjenek mekkora esélyét látja a válaszadó.

csoport (sárga) esetében a sorrend elején megjelenik a bántó pletyka online felületen való terjesztése is. A legmagasabb kockázati csoportban (narancs / piros) pedig a trágár, félelemkeltő üzenet a rangsor aljára kerül. A kérdés megfogalmazása nem kezeli külön a trágár és a félelemkeltő üzenetet, így a válaszokból nem derül ki, pontosan melyik fajta üzenetre gondolt a kitöltő. Így ez utalhat egyfelől csupán a trágárság online megjelenésének gyakoriságára, másfelől viszont esetleg arra is, hogy a magas kockázatú gyerekeknél online módban nem olyan könnyű félelmet kelteni.

Ha az áldozattá válás heti gyakoriságát nézzük, a legalacsonyabb kockázati csoport itt meg sem jelenik. A másik két csoportban az iskolai bántalmazás megőrzi az első helyet, és az online felületen való kiközösítés is nagy arányú marad.

Az elkövetővé válásra vonatkozó kérdések elemzésével fény derült arra, hogy a hagyományos, iskolai bántalmazás elkövetésére inkább a magasabb kockázati csoportokban van esély. A bántó online pletykák terjesztése, a mások online felületen való kiközösítése, valamint a személyes adatok (leginkább egymás fényképének lejárató módon való) közzétele szintén az első helyeken szerepel, de mindhárom csoportban rangos helyet foglal el az online közösségi portálon (pl. Facebook, MySpace) való hamis profil létrehozása (és ennek felhasználásával mások lejáratása) is.

Ha az elkövetővé válás gyakoriságát tekintjük, megállapítható, hogy a heti egyszeri elkövetés szintén a legmagasabb kockázati csoporton belül figyelhető meg leginkább: a trágár, félelemkeltő üzenetküldés után sorrendben a bántó pletykálás és az offline iskolai bántalmazás a leggyakoribb körökben.

A bántalmazás elkövetői és áldozati oldala. 129 kitöltő válaszolta, hogy az elmúlt hat hónapban egyszer-kétszer vagy néhányszor bántalmazták az iskolában, 40 kitöltő legalább heti rendszerességgel szenvedett el iskolai erőszakot, míg 433 fő semmiféle iskolai bántalmazásnak soha nem esett áldozatul.

Az már önmagában is figyelemre méltó, hogy minden negyedik-ötödik gyerek válik bántalmazás áldozatává az iskolában. A bántalmazók száma ennél jóval kevesebb volt (legalábbis bevallásuk szerint): a válaszolók 78,7%-a még senkit nem bántalmazott az iskolában, és csak 22-en vallották be, hogy hetente zaklatták osztály- vagy iskolatársukat.

Az iskolai erőszakformák közül a cukkolás, cikizés, a megszégyenítő megviccelés és a kiközösítés fordult elő a legtöbbször, de a testi erőszak is szerepel a leggyakoribb bántalmazások listáján. Figyelemre méltó, hogy a megviccelés és a kiközösítés *elkövetését* sokkal kevesebbszer vallották be, mint azt, hogy ilyen típusú bántalmazás *áldozatává* váltak. Ez azonban nem jelenti feltétlenül, hogy a kiközösítés vagy a támadó megviccelés csoport ellen irányulna, könnyen lehet, hogy egyszerűen nem vallják be a válaszolók. A be nem vallás okait a kérdőívből nem tudjuk meg, de lehetséges, hogy aki bántalmaz, az nem *érzékeli* az okozott sérelem súlyát vagy adott esetben azt sem, hogy megbántana valakit. Ezzel szemben a testi sérelem *okozását* többen vallották be, mint ahányan az elszenvetését. Ennek oka valószínűleg az, hogy az iskolai verekedés általában csoportban történik, illetve kevésbé marad rejtve, mint a lelki sérelmeket okozó kiközösítés vagy cukkolás.

Az offline és az online bántalmazás összefonódása. Kutatások szerint kapcsolat fedezhető fel az offline és az online bántalmazóvá válás, illetve áldozattá válás között: ugyanazok a bántalmazók a valóságban, mint a neten, illetve aki az iskolában áldozat, az általában a neten is áldozat lesz, így az iskolában elkezdődő bántalmazás az online közösségi felületre nagyon könnyen átléphet, ott folytatódhat. (Raskauskas & Stoltz, 2007; Patchin & Hinduja, 2006)

Adataink számos esetben szoros szignifikáns összefüggést mutattak az iskolai és az online áldozattá válás között. Akit néhányszor vagy heti rendszerességgel bántalmaznak a többiek az iskolában, az nagy valószínűséggel kap az interneten keresztül trágár vagy félelemkeltő üzenetet ugyanilyen rendszerességgel. Jellemző az is, hogy online pletykát terjesztenek róla, hogy hamis profil segítségével lejáratják, hogy fényképének (vagy más személyes adatának) megosztásával „leégetik”, vagy hogy az online közösség kiközösíti.

Míg azonban az *iskolai bántalmazást ritkán elszenvedők* és az iskolában nem bántalmazottak között nincs különbség aszerint, hogy néha online is sérelmet szenvednek (ugyanis az adatok szerint néha a legtöbb megkérdezett elszenved valamilyen online sérelmet függetlenül attól, hogy az iskolában agresszívek-e vele szemben a társai), addig az *iskolában rendszeresen bántalmazottak* már jóval gyakrabban szenvednek el online sérelmet is.

Az elkövetői színterek összefonódására következtethetünk abból, hogy az iskolai bántalmazók rendszerint online módokon is zaklatják társaikat. Mind a szórványos (az elmúlt félév során egyszer-kétszer illetve csak néha), mind a notórius (az elmúlt félévben legalább heti rendszerességgel) iskolai zaklatókra jellemző az online bántalmazás is, ám a szignifikancia szempontjából a notórius iskolai elkövetők itt is felülreprezentáltak. A notórius iskolai zaklatók esetében jóval nagyobb az aránya a netes bántalmazói magatartásoknak.

Az áldozati és elkövetői szerepek összefonódása. Kutatások egy másik megállapítása szerint az áldozati és elkövetői szerepek nem különülnek el élesen, azok átjárhatók: az iskolai bántalmazókból lehetséges, hogy online sértettek lesznek, vagy fordítva. (Patchin & Hinduja, 2006; Menesini & Nocentini, 2009) Ezt látszik igazolni kutatásunk is: az, aki az iskolában bántalmazóként lép fel a többiekkel szemben, az említett online cselekmények mindegyikének nagy valószínűséggel lesz az elszenvedője (természetesen lehet fordítva is, a sorrendet a kérdőív nem teszi megállapíthatóvá!). Zárójelben meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy az online kiközösítés elszenvedése és a róluk kegyetlen, megalázó online közösségi pletyka terjesztése nemcsak a notórius – azaz heti rendszerességű – iskolai agresszorokra jellemző, hanem azokra is, akik csak néha lépnek fel erőszakosan az iskolában.

3. A panelfelmérés eredményei

A panelfelmérést tekintve, összesen 190-en vettek részt mindkét adatfelvételben, akiknek hozzávetőlegesen egyötöde a kontroll és négyötöde a kísérleti csoportba tartozik. A legtöbben mind az első, mind a második lekérdezéskor a közepes kockázati csoportba kerültek. Sorrendben következik a nagy, majd a kicsi kockázati csoport. Megállapítható, hogy pozitív változás következett be: növekedett a kevésbé veszélyeztetett diákok aránya, míg a veszélynek leginkább kitett kategóriákban az arány csökkent vagy nem változott. A tény, hogy a kontrollcsoport kockázati eredményei is javultak a második lekérdezéskor, arra enged következtetni, hogy önmagában a problémával való foglalkozás – specifikus programok nélkül is – előmozdíthatja a kockázat csökkenését. Természetesen a komplex, többszintű programok a legalkalmasabbak a jelenség kezelésére, de már a kérdőív kitöltésére fordított 20-30 perc is probléma megoldási módszereinek felülvizsgálatára sarkallhatja a válaszolót.

4. Perspektívák, hasznosíthatóság

A kutatási adatok elemzése 2013-ban tovább folytatódik. Hátra van még az adatok alapján a regressziós

elemzés elvégzése a Tabby profilok háttérében álló tényezők vizsgálata érdekében, valamint a részt vevő országok adatainak összehasonlítása, és ezáltal egyfajta közép-kelet, illetve dél-európai Tabby profil azonosítása. A hazai adatok ugyanakkor további feltérképezendő területet sugallnak: így a nemek, a szocioökonómiai státusz, valamint az iskolatípus szerinti kockázati szintek szerinti elemzés érdekes összefüggéseket tárhat fel. A kutatás eredményei felhasználhatók iskolai bűnmegelőzési és devianciakezelési, ártalomcsökkentő programok kidolgozásához, valamint értékes adalékokkal szolgálnak az iskolai és online bántalmazás-felmérések célirányosabb felépítéséhez.

Köszönettel tartozunk a projektben részt vevő Pedagógusoknak munkájukért, mellyel kutatásunkat segítették. Együttműködésükre a jövőben is számítunk.

A programunk folytatásával és a jelentkezéssel kapcsolatos kérdéseiket az info@eszteralapitvany.hu e-mail címre várjuk. A projektről további információkat olvashatnak a www.tabby.eu, www.eszteralapitvany.hu weboldalakon és készülő Facebook oldalunkon.

Hivatkozások

EU Kids Online II – A magyarországi kutatás eredményei (2011) Elérhető online: <http://internethotline.hu/veszelyek/>; [2012.01.15.]

Hinduja, S. & Patchin, J.,W. (2008) Cyberbullying: an exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2): 129-156

Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. & Ólafsson, K. (2010) Risks and safety on the internet. The perspective of European children. Initial findings from the EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their parents. LSE: London: EU Kids Online

Menesini, E. & Nocentini, A. (2009) Cyberbullying definition and measurement: Some critical considerations. *Journal of Psychology*, 217(4): 230-232

Virág, Gy. & Parti, K. (2010) Szemérmetlen tájékozottság. A kelet-európai gyerekek nethasználatának specifikumai In: Kölcsönhatások. Az iskolai agresszió megelőzésének és kezelésének többszemponú megközelítése. Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet, 2010 pp. 118-135

Patchin, J. W. & Hinduja, S. (2006) Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2): 148–169

Raskauskas, J. & Stoltz, A., D. (2007) Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43(3): 564–575

